

niet ongeschikt maken als voorbeeld voor fantasieloze vrijers. En het bleef niet bij deze vertederingen. Olivier, wiens vader steeds Thorbecke's intimus gebleven is, vertelt in zijn *Herinneringen* dat „niets door Thorbecke geschreven werd, dat door zijne vrouw niet gelezen werd”. We weten bovendien door denzelfden getuige, dat iemand, die Thorbecke goed kende, bij de dood van Adelheid in '70 uitriep: „Nu is hij een gebroken man”. Nochtans, hoeveel deze intelligente en altijd opgeruimde vrouw voor dezen man ook betekend moge hebben, zòveel, dat men dit huwelijk zonder overdrijving als een dier zeldzame voorbeelden van liefde, kameraadschap en samenwerking tot in den dood mag beschouwen, de veronderstelling dat de radicalisering van Thorbecke's geest aan de persoon van zijn vrouw te danken zou zijn geweest, is zo ongerijmd, dat zij nog bij niemand is opgekomen.

Nog in '36 en '37 trouwens is hij niet liberaal, laat staan radicaal. In de kwestie der Afscheidenen staat hij tegenover Groen, die hen verdedigde, aan regeringszijde. Hij moge de wijze van vervolging waaraan zij blootstaan, niet bewonderen, hun onderdrukking zelve keurt hij goed met een beroep op de grondwet van '15, die alleen van bescherming van de *bestaande* godsdiensten rept.

Neen, de duidelijke omslag naar het liberalisme dateert pas van Augustus '39, toen zijn *Aanteekening op de Grondwet* verscheen, welker uitwerking door Olivier niet zonder overdrijving getypeerd is als „een schot in een slapend woud” en de oorsprong der verandering moet men nergens anders zoeken dan op de bodem waarop in die jaren het liberalisme in Nederland algemeen opkwam: toenemende afkeer van de verlichte despotie van Koning Willem I, verscherpt door diens status-quo-politiek. De tijden rijpten voor medezeggenschap der bourgeoisie in 's lands zaken en Thorbecke was lang de eerste niet, die deze tekenen verstond. Noch degeen, die er het verst in ging. In '39 en zelfs in '40 is hij nog geen voorstander van directe verkiezingen, of aarzelt althans nog op dit punt, zoals zowel uit de *Aanteekening* van '39 als uit de *Proeve van herziening der Grondwet* van begin '40 blijkt.

1840 is het jaar, toevallig ook dat van zijn rectoraat, dat hem in de practische politiek brengt. 8 Juli kozen de Staten van Holland hem in de Dubbele Kamer, die het door de definitieve afscheiding van België nodig geworden nieuwe ontwerp-grondwet zou hebben te beoordelen. Met elf andere liberalen stemde hij tegen alle bepalingen „wegens ongevoegzaamheid”. Pas in '41, in de tweede, herziene, druk van het eerste deel der *Aanteekening*, nam hij een voor die dagen radicaal standpunt in, nog wel niet door rechtstreekse verkiezingen voor te staan, maar al wel door te pleiten voor de onschendbaarheid des